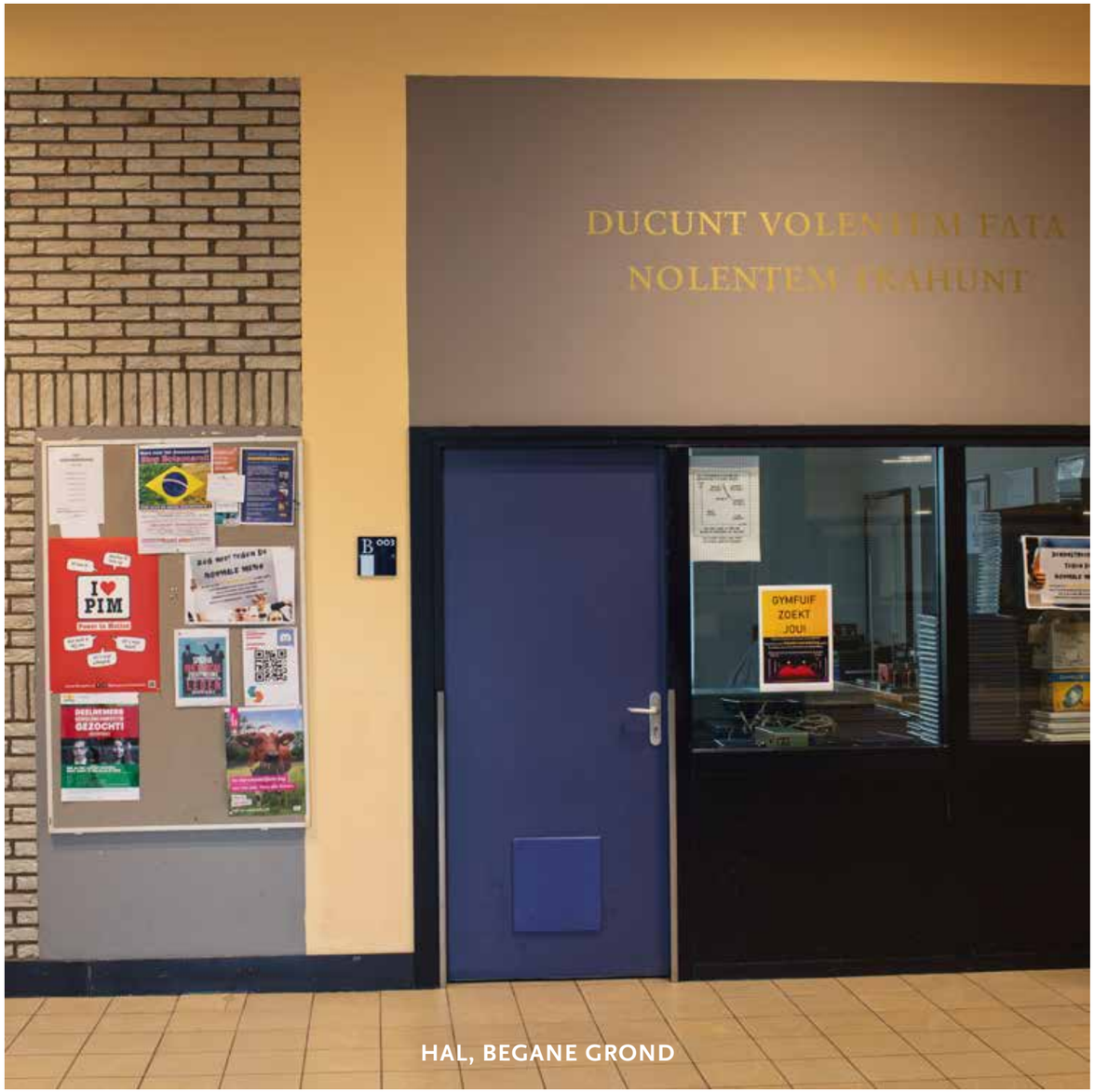

HAL, BEGANE GROND

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt

Het lot geleidt degene die wil, wie niet wil sleurt het mee

Wie wil wordt meegevoerd, wie niet wil... meegesleurd

Een spreuk uit het werk van de Romeinse wijsgeer Seneca (ca. 4 v.Chr.-65 n.Chr.). In deze woorden (*Brieven aan Lucilius*, 107,11) komt de kern van de stoïcijnse leer puntig tot uitdrukking: aanvaard alles wat je niet kunt veranderen, en verzet je daar niet tegen. Schik je in de wereld. Maar probeer binnen de ruimte die je wél hebt het goede te doen voor jezelf en je omgeving.

Seneca's oneliner is wereldwijd vaak geciteerd, meestal in geïsoleerde vorm. Eigenlijk gaat het om een versregel (een jambische zesvoeter: *Ducúnt voléntem fáta, nólentém trahúnt*), die het slot vormt van een wat langer gedicht. En dat gedicht is geen oorspronkelijk werk van Seneca zelf, maar zijn vrije vertaling van een Grieks origineel van de grote stoïcijnse wijsgeer Cleanthes (3e eeuw v.Chr.). Seneca's weergave daarvan luidt als volgt: *O vader, heerser van de hoge hemel, leid mij / waarheen U maar wilt, ik aarzel niet Uw weg te volgen. / Hier ben ik, ik sta klaar. En wou ik niet, ik moest: / dan ging ik kwaadschiks mee waar goedschiks had gekund. / Wie wil wordt meegevoerd, wie niet wil... meegesleurd.* Het misverstand is overigens al oud: reeds Augustinus (354-430) citeert de vijf regels als werk van Seneca zelf (*Stad van God* 5,8).

Seneca's oeuvre staat vol rake spreuken, die het vooral in Latijnse citatenboekjes goed doen. Maar dit is ook echt een universele boodschap, voor de oudheid én de 21e eeuw.

Wat er ook gebeurt, zeg 'ja', just go with the flow. Want zeg je 'nee', dan moet het toch en put het je uit

BOVEN DE INGANG VAN DE MEDIATHEEK

Verba volant, scripta manent

Woorden vervliegen, het geschrevene blijft

Wat je uitspreekt is vluchtig, wat je neerschrijft blijvend

Een heel bekende spreuk, die een rijke verspreiding kent door alle eeuwen, plaatsen en genres. Dat uit de wirwar van het alledaagse leven althans íets overblijft, is voor mensen vaak een troost. Vooral voor schrijvers. En vooral in tijden waarin het boek geldt als het hoogst bereikbare.

De herkomst van de spreuk is in nevelen gehuld. Veel bronnen praten elkaar na en spreken van een citaat van de Romeinse redenaar of keizer Titus. Maar een antieke bron daarvoor is niet te vinden. De gedachte is overigens wel typisch Romeins. Auteurs zoals Cicero, Ovidius en Seneca, met hun fanatieke streven naar eeuwige roem door hun teksten, zouden zich er zeker in kunnen vinden.

In onze digitale tijd is het rotsvaste geloof 'wie schrijft, die blijft' afgebrokkeld. Een tekst kan vandaag gemakkelijk ondergaan in de tsunami van geschreven informatie die elke dag wordt geproduceerd. En de beperkte houdbaarheid van moderne tekstdragers (enkele decennia?) is een onderschat en groeiend probleem. Wie leest er trouwens nog boeken? Het is intussen bijna cynisch dat de spreuk in het Stedelijk Gym staat aangebracht boven de *mediatheek*.

Maar het verlangen blijft. En de oude middelen zijn nog beschikbaar. Papier is misschien ouderwets, maar wat erop staat kan de eeuwen trotseren. Nog steeds.

Spreken is voor even, schrijven voor altijd

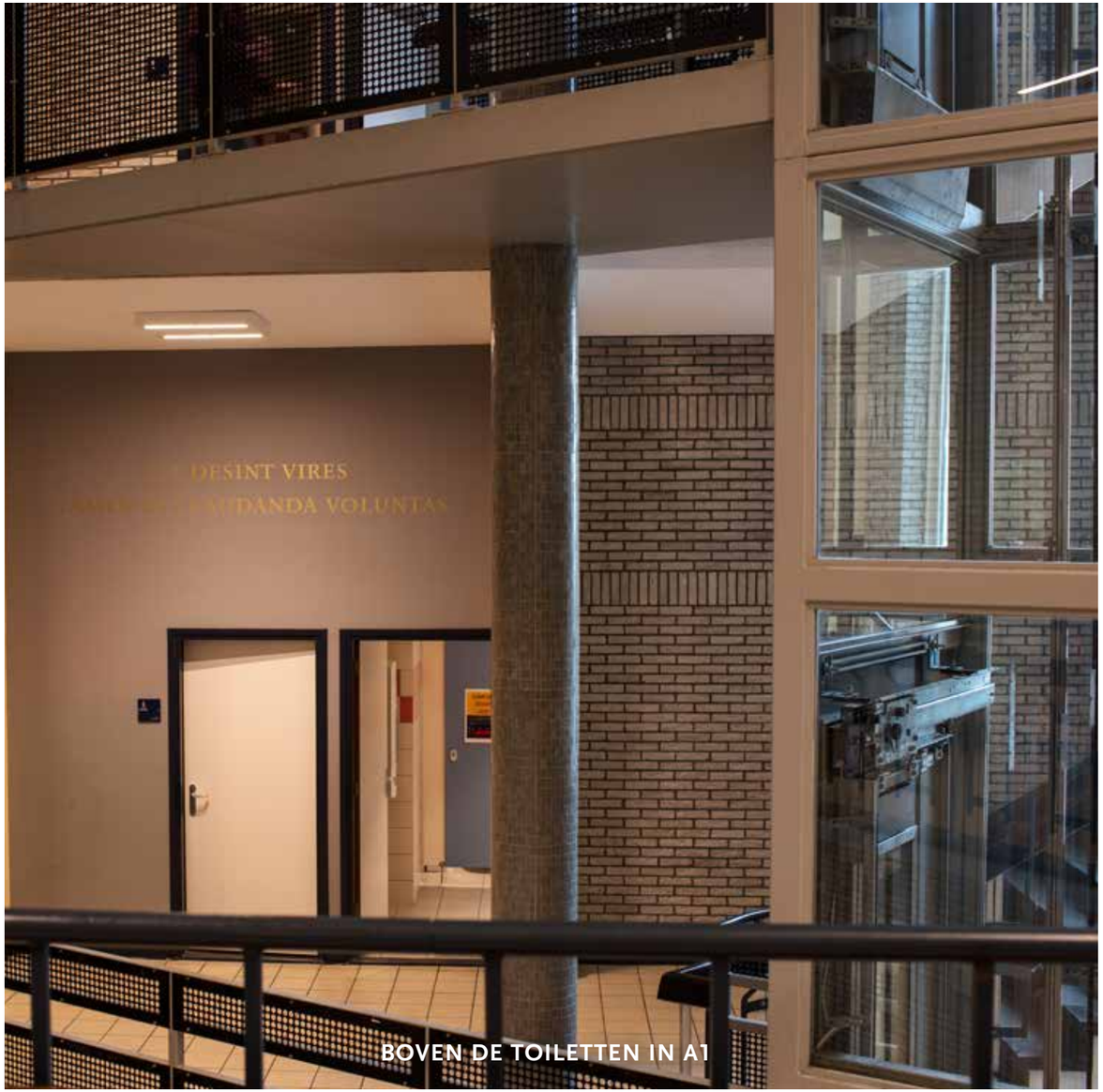

BOVEN DE TOILETTEN IN A1

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas

Ook al ontbreken de krachten, toch is de goede wil te prijzen

Al heb je niet voldoende kracht, de goede wil is toch heel mooi

Dit laat zich lezen als een mooie spreuk ter aanmoediging van goede bedoelingen. Is er niet gelukt wat je wilde? Als je maar oprecht je best hebt gedaan, verdien je toch een schouderklopje! Deze woorden, een versregel (hexameter) van de dichter Ovidius (43 v.Chr.-17 n.Chr.), zijn zeker passend op een school, zij het dat de locatie bij de toiletten wel ongemakkelijke vragen oproept.

Oorspronkelijk maakt het vers, een dactylische hexameter, deel uit van een brief in versvorm (*Brieven van bij de Zwarte Zee* 3,4,79). Daarin vraagt Ovidius een vriend om steun voor een van zijn gedichten, waarbij hij zijn 'zwakke' werk omstandig verdedigt. De spreuk in kwestie vormt bij hem dan een soort hoogtepunt van valse bescheidenheid. In later tijden heeft men het 'tongue-in-cheek'-gehalte van Ovidius' verzen veelal niet gezien en dus ook deze spreuk ernstig genomen.

Ook veel huidige lezers van de spreuk zullen dat doen. Misschien zet het ze dan tot nadenken en stemt ze zelfs een beetje dankbaar. Voor die ene docent die een onvoldoende gaf maar ook oprecht vertrouwen in je uitsprak. Voor de school die je niet uitsluitend afrekende op keiharde successen. Voor medeleerlingen die je niet lieten vallen als het even moeilijk was. Dus vooruit, zonder ironie:

Oké, mislukt.
Maar toch: good try!

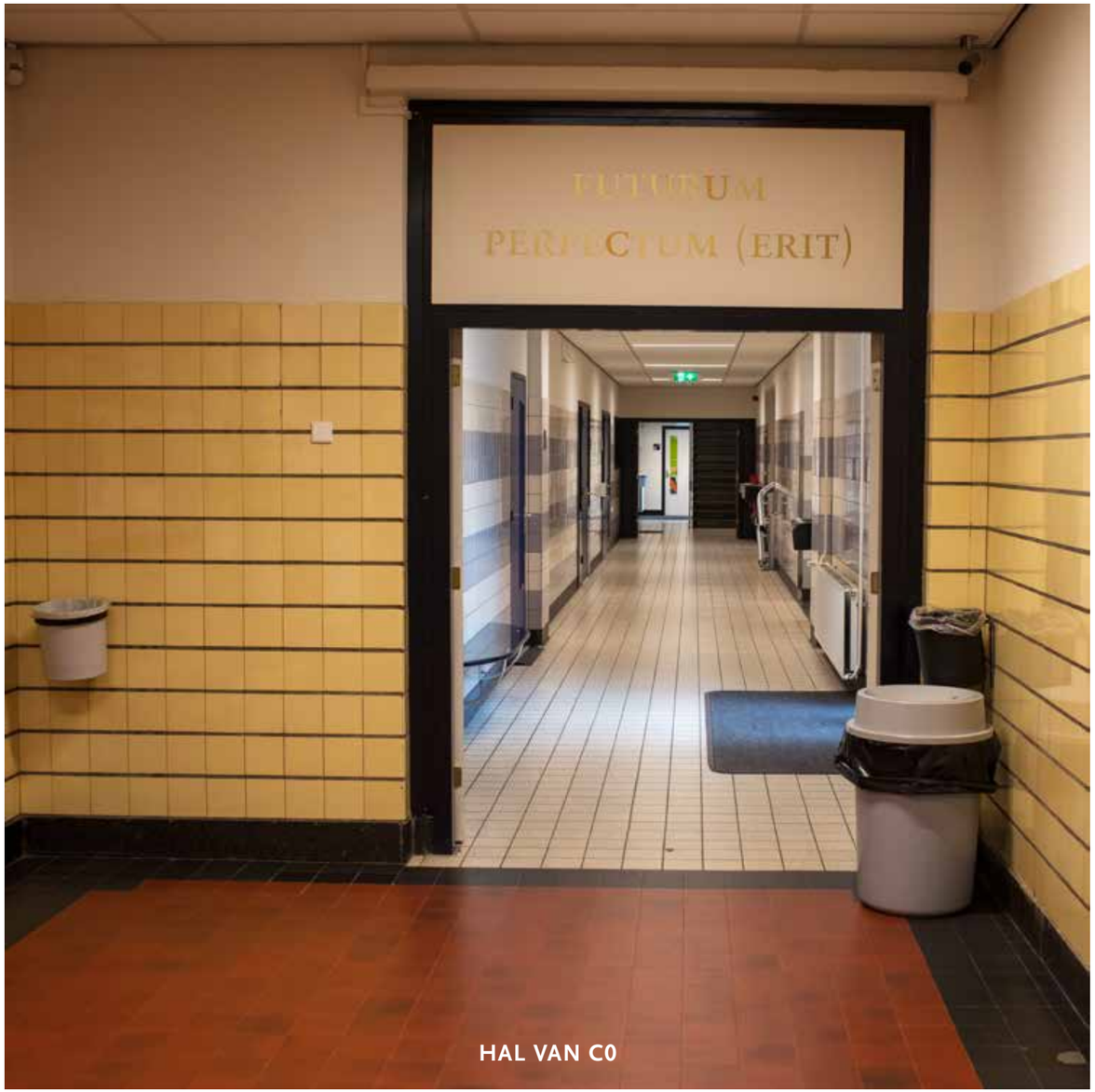

HAL VAN C0

Praesens imperfectum (est), futurum perfectum (erit)

Het heden is onvolmaakt, de toekomst zal volmaakt zijn

Het hier en nu is nog in wording. Wat later komt zal zijn geworden

Een raadsel. Dit is geen beproefde Romeinse of pseudo-Romeinse wijsheid, zoals de andere spreuken in het gymnasium. De spreuk staat niet vermeld in de grote databases van Latijnse teksten en is online ook daarbuiten niet traceerbaar. Het is geen versregel. En eigenlijk niet eens een echte levensles. Of als het er toch een is, een dubbelzinnige. ‘In ons leven schieten we tekort, maar later komt alles goed.’ Is dat de boodschap? Of juist het tegendeel? ‘Ons leven is een voortdurende ontwikkeling, maar als we dood zijn staat alles stil.’ De lezer mag het zelf bedenken.

En waar bewijs ontbreekt mogen we over de herkomst speculeren. Want iemand moet deze tekst toch een keer hebben verzonnen. Misschien komt hij uit de pen van een leraar Latijn met een groot hart voor grammatica. De tussen haakjes toegevoegde vormen voor ‘is’ en ‘zal zijn’ wijzen al op een consciëntieuze classicus die geen misverstand wil laten bestaan.

De vier Latijnse woorden vormen een kleine orgie van grammaticale termen. Praesens, imperfectum, perfectum, futurum: je ziet de rijtjes uit de Latijnse grammatica voor je ogen opdoemen, al dan niet tot genoegen. Misschien is dat wel de enige bedoeling van de spreuk. In dat geval ‘betekent’ hij dus verder niets.

Tegenwoordige tijd? Onvoltooid. Toekomende tijd? Voltooid.

HAL VAN C1

Qui non gustavit amara dulcia non meruit

Wie bittere dingen niet heeft geproefd, heeft zoete zaken niet verdiend

Proef eerst wat bitter smaakt: het zoete wordt je loon

Ja, ja, we weten het natuurlijk best: niets komt voor niets, je moet eerst moeite doen, werken, ploeteren. Verveling doorstaan en tegenwerking, 'de bittere pil slikken.' Maar dan... krijgen we schitterende beloningen. Kennis, inzicht, macht, tevredenheid! We worden beter, mooier, rijker! Het lijkt een oud-Hollandse, om niet te zeggen calvinistische tegeltjeswijsheid. Goed voor zakenlui, soldaten en handelaren overzee. En natuurlijk voor leerlingen. Ja, jongelui, wat jullie nu met tegenzin leren, daar hebben jullie later veel profijt van! – Schrale troost...

Intussen gaat het hier wel degelijk om een antieke tekst. Zij het een laat-antieke tekst van een onbekende auteur. De woorden zijn te vinden in een toevoeging aan de zogeheten *Latijnse bloemlezing* (*Anthologia Latina* 785a). Dat is een omvangrijke 16e-eeuwse verzameling van allerlei oude Latijnse poëzie van soms onduidelijke herkomst. Merkwaardig genoeg is de volgorde van het vers omgedraaid. De keurige Latijnse hexameter *Dulcia non meruit qui non gustauit amara* is gesplitst en omgezet in een soort pseudovers.

Gelukkig is deze brute ingreep niet gepleegd door een medewerker van het Nijmeegse gymnasium. In deze vorm staat de populaire oneliner geciteerd in het werk van de Duitse filosoof Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716). Het voordeel van de aangepaste woordvolgorde is duidelijk: de boodschap wordt er simpeler en inzichtelijker van. En de *insider* die de hexameter ondanks de omkering met een glimlach herkent voelt zich bevestigd in zijn waardevolle kennis. Iedereen blij!

Eerst het bitter,
dan het zoet

BOVEN DE DEUR NAAR B2

Olim meminisse iuvabit

Eens zal het plezier doen (dit) te herinneren

Als je later terugdenkt,
is dat met plezier!

Voor wie de deur naar B2 binnengaat, klinkt dit als een dreigement. Je gaat hier iets vreselijks beleven, iets verschrikkelijks zien, iets onvoorstelbaar gruwelijks meemaken. Maar later, veel later, als je groot en wijs bent, dán denk je met genoegen terug aan deze verschrikkingen.

Welke leerling, welke docent kan zich hierdoor bemoedigd voelen? En als je de bron van het citaat bekijkt, wordt het allemaal nog erger. Het is een half vers uit Vergilius' beroemde epos *Aeneis* (boek 1,203). Aeneas en zijn mannen hebben schipbreuk geleden bij de kust van Carthago, na een barre tocht vanuit Troje. Veel rampen hebben ze geleden en veel staat hun nog te wachten voor ze ten slotte zullen aankomen in Italië. Maar, zegt Aeneas tot zijn troepen, 'vat nieuwe moed, verjaag de droeve angst. / Misschien dat dit ooit nog eens goed is om aan terug te denken.' (vert. M.d'Hane-Scheltema).

In zijn complete vorm is de aansporing al treurig genoeg. Maar dat het woordje 'misschien' is weggelaten op de muur bij B2 is onvergeeflijk. Daardoor worden de zoekende woorden een zekerheid, een waarheid, een niet te betwijfelen feit.

Het is 'misschien' een goed idee de onheilspellende spreuk ooit domweg over te schilderen. Er staat al een prachtige vervanger paraat, een paar regels eerder in juist dezelfde speech van Aeneas tot zijn mannen. Want in vers 199 gaat het zo: *Dabit deus his quoque finem* ('God zal ook aan deze dingen een einde geven'). Ofte wel: 'ook hieraan maakt God ooit een eind.' Kijk, dat is pas troostrijk.

Doffe ellende nu?
Later vind je dit mooi

NAAST DE INGANG VAN B102

Omnia vincit qui se vincit

Alles overwint hij die zichzelf overwint

Wie zichzelf overwint, overwint alles

Deze spreuk is een evergreen. Een kraker, een parel van vijfentwintig eeuwen westerse deugden, die ook in het oosten niet misstaan. Wie wat wil bereiken moet moeite doen. Moet zichzelf af en toe een zetje geven, een duwtje in de rug. In topsport en zakenleven, in spelprogramma's en trainingen is 'je grenzen verleggen' een alom erkende norm.

Jezelf overwinnen. Dat is ook: iets doen waar je geen zin in hebt. Je vervelende afspraak nakomen. Überhaupt 's ochtends je bed uitkomen en door de kou naar school fietsen. En het mooie is dat je rijkelijk wordt beloond: door een kleine daad heb je meteen iets groots te pakken.

De bron van de spreuk is niet helemaal duidelijk. Ook de tekst lijkt niet vast te staan. Uiteindelijk gaan de varianten waarschijnlijk terug op een Romeinse dichtregel uit de eerste eeuw v.Chr. Bij Publilius Syrus (B21) heet het: *Bis uincit qui se uincit in uictoria* ('Tweemaal overwint hij die zich in zijn zege overwint'). Dus iets als 'zelfbeheersing na je zege, dat is dubbel winnen.' Beslist ook een nuttige tip, maar inhoudelijk toch net even iets anders.

Meestal zie je de woorden zo geciteerd: *uincit qui se uincit* ('hij wint die zichzelf overwint'). Ook mooi en bijvoorbeeld prima geschikt als tekst voor een tattoo. Maar op de muren van het Nijmeegse gymnasium? Nee, dat zou toch een tikje te bescheiden zijn. Wie de minder gebruikelijke variant met *omnia* ('alles') heeft bedacht is onbekend, maar het was een gouden greep. Niet te moeilijk, niet teveel nuance, lekker zwart-wit. Hup:

Win van jezelf, dan win je alles.

IN GEDACHTEN

Non scholae sed vitae (discimus)

Niet voor de school, maar voor het leven (leren wij)

Niet voor school, maar voor ons leven

Deze onsterfelijke wijsheid lijkt op het Stedelijk Gym vergeten. Overgeslagen. Hij staat althans nergens op de muren. Of misschien ergens in een kelder, achter een deur, weggestopt achter een bord. Toch mag deze *spreuk der spreuken* niet ontbreken. In dit boekje komt hij daarom als bonus erbij.

'Niet voor de school leren wij, maar voor het leven,' zou Seneca hebben gezegd. Jawel, dezelfde Seneca als van spreuk 1, waarmee de cirkel rond is. De moraliserende woorden passen eigenlijk ook prima bij zijn lessen. Alleen, Seneca zegt het zo niet. Wat dan wel?
In zijn brief 106 behandelt de filosoof eerst uitvoerig een filosofische detailkwestie. Vervolgens verwoordt hij wat je als kritiek daarop zou kunnen geven: wat een schijnprobleem! Zonde van de moeite, je wordt er geen beter mens van, maar ja, wij kennen ook hierin geen maat: we leren niet voor het leven maar voor de school (*Non uitae sed scholae discimus*, 106,12). Leren voor het proefwerk, voor het cijfer. Al in de 19e eeuw vond men dat een verkeerde boodschap, en zo werden Seneca's woorden gewoon omgedraaid. Waarmee ze veranderden van droeve realiteit tot hoog ideaal.

De vier woorden vormen een korte weergave van alle zeven andere spreuken tegelijk. En eigenlijk zeggen ze alles wat je op een schoolmuur tegen leerlingen zou willen zeggen: je zit hier niet voor ons, maar voor jezelf. Niet voor de korte termijn, maar voor de toekomst. Het gaat niet om de school, niet om de docenten of de lessen, niet om het gebouw. Het gaat om jou.

Niet school, maar jij.

Colofon

© Stedelijk Gymnasium Nijmegen, 2019

Redactie: Paul Groos

Spreuken: Vincent Hunink

Vormgeving: Luc Dinnissen

Druk: DPN Rikken, Nijmegen